

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਭਾਅ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ

ਪ੍ਰੋ. ਜਗਮੋਹਨ ਸਿੰਘ

ਖਲੀਲ ਜਿਬਰਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, “ਵਿਛੜਨ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਮਿਲਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” ਅੱਜ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਭਾਅ ਜੀ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਲਈ, ਉਹ ਇਕ ਮਹਾਨ ਖਜ਼ਾਨਾ ਛੱਡ ਕੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ, ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸਹਿਜ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਅੰਧੇਰੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਰਾਹੀਆਂ ਦਾ ਰਾਹ-ਦਰਸਾਵਾ ਇਕ ਧਰੂ ਤਾਰਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਠੀਕ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਸਾਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਜਕੜੇ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਦੁਬਿਧਾ ਉਪਜੇ ਤੇ ਮਨ ਉਚਾਟ ਹੋਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਭਾਅ ਜੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੋਣਗੇ।

ਉਹ ਇਕ ਮੰਝੇ ਹੋਏ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਨਕਲਾਬੀ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮੂਲ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹਿਣਾ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਸਦੀ ਉਲਝੀ ਤਾਣੀ ਸਿੱਧੀ ਹੋ ਸਕੇ। ਸਮਾਜ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੋਨੋਂ ਆਪਣੀ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ ਵਿਚ ਫਸਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਹੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਰਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ, ਨਿੱਜਵਾਦ ਤੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਅ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ‘ਗੁਰ’ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਮਾਲ ਜੀਵਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਗੁਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਸਦੀ ‘ਸ਼ਰਨ’ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ। ਤੇ ਇਹ ਇਨਕਲਾਬੀ ਹੋਣ ਦੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵੀ ਹੈ। ਗੁਰ ਦਾ ਭਾਵ ਮੂਲ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਜਿਵੇਂ ਹਿਸਾਬ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸਤਾਦ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਔਖੇ ਤੋਂ ਔਖੇ ਸਵਾਲ ਵੀ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਤੇ ਗੁਰ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਅੰਧੇਰੇ ਵਿਚ ਰਾਹ ਲੱਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਅ ਜੀ ਜਦ ਇਹ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ “ਕਮਿਊਨਿਸਟ” ਹਾਂ, ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ ਕਿ “ਜਦ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।” ਭਾਵ ਕਿ ਇਨਕਲਾਬੀ ਮੂਲ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਹਰ ਕਦਮ ਉਸਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਦੂਸਰਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣਾ।

ਗੁਰ-ਸ਼ਰਨ ਭਾਅ ਜੀ ਨੇ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਜੀਵਨ ਜੀਵਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਸਾਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਜਦ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮਨਾਉਣ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਚਰਚਾ

ਹੋਈ ਤਾਂ ਭਾਅ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਜਦ ਕਨੇਡਾ-ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦੌਰੇ 'ਤੇ ਗਿਆ ਸਾਂ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਫੰਡ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਇਸ ਨਾਲ ਮੈਂ ਸਾਲ ਭਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਡਰਾਮੇ ਤੇ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਾਂਗਾ, ਖਰਚਾ ਮੇਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੁਹਾਡਾ। ਇਹ ਇਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਵੰਡ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਗਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਚੱਲਣ-ਫਿਰਨ ਵਿਚ ਵਧਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 280 ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਿੱਤੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਧੇਰੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕਲਾ ਦੀ ਫਾਰਮ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਸਟੇਜਾਂ ਦੇ ਦਿਖਾਵੇ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੂਖਮ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਹਸਾ ਖਿਡਾ ਕੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਤੇ ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿਆਣੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮੁਹਾਵਰਾ, “ਸਿਆਣੇ ਬਣੋ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਆਣਪ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਰੋ” ਬਹੁਤ ਮੂਲ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, “ਅਕਲੀ ਪੜਿ ਕੈ ਬੁਝੀਐ, ਅਕਲੀ ਕੀਚੇ ਦਾਨ॥ ਨਾਨਕ ਆਖੈ ਰਾਹੁ ਏਹੁ ਹੋਰਿ ਗਲਾ ਸੈਤਾਨੁ॥”

ਸਿਆਣੇ ਬਣਨ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਚੱਲਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਮੂਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰਨਾ, ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾ ਰਹੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ, ਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗਣਾ, ਉਸ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੰਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਉਸਦਾ ਬਦਲਵਾਂ ਵਰਤਾਰਾ ਦੇਣਾ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਰੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਮੰਡੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਲੱਚਰ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਮੰਡੀਕਰਨ ਜਦ ਇਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਸਰਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਭਾਅ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਅਲਾਮਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ, ਉਸ ਲੱਚਰਤਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਇਕ ਵੱਡੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨੇ ਜੀਵਨ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਏਨਾ ਵੱਡਾ ਹਲੂਣਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਲੱਚਰਤਾ ਬੈਠੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ।

ਭਾਅ ਜੀ ਨੇ ਹਰ ਮੌਕੇ ਨੂੰ, ਹਰ ਚੈਨਲ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਨੇ ਇਕ ਖਿੜਕੀ ਖੋਲ੍ਹੀ ਤਾਂ ‘ਭਾਈ ਮੰਨਾ ਸਿੰਘ’ ਦੇ ਸੀਰੀਅਲ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਏਨਾ ਮਕਬੂਲ ਹੋਇਆ ਕਿ ਭਾਅ ਜੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ‘ਭਾਈ ਮੰਨਾ ਸਿੰਘ’ ਬਣ ਗਏ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜੀ ਵਰਤਾਰੇ ‘ਤੇ ਕਟਾਖਸ਼ ਘਰ ਕਰ ਗਏ। ਸਿਆਣੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਿਆ ਮਕਬੂਲ ਤਰੀਕਾ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਧਿਰ ਕਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਰਮਜ਼ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਲੱਗੀ! ਲੋਕ-ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨਾਹਰਿਆਂ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਵਿਚ ਪਰੋ ਦੇਣ ਦਾ ਇਹ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਰੀਕਾ ਸੀ।

ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਿਰਦਾਰ, ਘਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇਕਾਈ ਤਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲੰਮਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਹਿੱਤ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਭਦਾ ਹੈ।

ਭਾਅ ਜੀ ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਲਾ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ

ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸਨਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਫਾਹੀ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਭਾਅ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਯਕੀਨ ਕਿ ਲੋਕ ਕਲਾ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦ ਗਲਿਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕਰਾ ਸਕਾਂ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਵੀ ਲੋਕ-ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਕੁਝ ਮਤਲਬ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਉਹ ਇਨਕਲਾਬੀ ਫਕੀਰ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੱਧ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਵਿਚਰਦਾ ਸੀ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਕਿ ਵੱਡੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਕੋਈ ਕਦ ਪਰਤਦਾ ਹੈ, ਬੇਕਾਰ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਅ ਜੀ ਦੀ ਰਮਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਪੈਰ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਹਨ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਉਧਾਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ।

ਖੈਰ ਮੁਖਤਸਰ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਾਅ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰ ਸਿੱਖੀਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਬਣਾਈਏ, ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਭਲੇ ਵਿਚ ਲਗਾਈਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਈ, ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਭਵਿੱਖ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

(98140-01836)